

بیمه مسؤولیت

● دکتر غلامحسین جباری

می‌آید. در جوامع مدنی ارتباط افراد روز به روز گسترده‌تر و نزدیک‌تر می‌شود، لذا دامنه انواع مسؤولیت‌ها گسترش یافته و حتی انواع جدید مسؤولیت پدید می‌آید. بسیاری و اهمیت مسؤولیت‌ها موجب می‌گردد که آرامش انسان‌ها مختل شود و بیمه مسؤولیت تدبیری در رفع و یا کاهش نگرانی حاصل از مسؤولیت‌هاست.

این بحث را در سه بخش ادامه می‌دهیم. در بخش اول انواع مسؤولیت را از نظر مبنای حقوقی آن بررسی می‌کنیم. در بخش دوم گستره مسؤولیت‌ها را مورد نظر قرار می‌دهیم تا معلوم شود در رابطه با هر فعالیت یک شخص در مقابل چه کسانی مسؤولیت دارد. در بخش سوم انواع بیمه مسؤولیت را - که به قصد پوشش اشخاص صاحب مال و یا صاحب فعالیت طراحی شده‌اند - مورد بررسی قرار می‌دهیم.

بیمه‌گران کشور ما ارائه انواع بسیار گسترده این بیمه را وجهه‌همت خود قرار دهند. شایسته است قبل از آن که انواع بیمه‌های مسؤولیت را مورد بحث قرار دهیم، مفهوم مسؤولیت را - که موضوع آن است - بشناسیم. بدیهی است توضیح مسؤولیت و مبنای آن مستلزم بحث‌های ظریف حقوقی است که ما در صدد آن نیستیم. قصد ما توضیح این مطلب به صورت اجمالی و به زبان هر چه ساده‌تر است.

مقدمتاً شایسته است اشاره شود که اساساً مسؤولیت رابطه‌ای است که بین دو شخص برقرار می‌شود به عبارت دیگر مسؤولیت وقتی پدید می‌آید که دو شخص به نحوی باهم ارتباط یابند تا آن ارتباط موجب مسؤولیت یکی در مقابل دیگری شود. پس اگر انسان‌ها هیچ‌گونه ارتباطی باهم نداشته باشند، مسؤولیت مطرح نخواهد شد. و برعکس، هر چه روابط بین اشخاص بیشتر باشد مسؤولیت‌های مختلف بیشتری به وجود

سلسله مقالاتی تحت عنوان «شناخت انواع بیمه» توسط جمعی از کارشناسان تنظیم و به طور مرتب در فصلنامه منتشر می‌شود. از آنجا که بیمه مسؤولیت نقش بسیار اساسی در توسعه خدمات بیمه‌ای دارد و مورد احتیاج مبرم واحدهای بزرگ صنعتی و بازرگانی است و به تدریج در ردیف نیازهای قطعی هر نوع فعالیت اقتصادی در جامعه ما قرار خواهد گرفت، به نظر می‌رسد، بحث مفصل‌تر و جامع‌تر درباره این نوع بیمه که در حال حاضر برای بسیاری از مردم شناخته نیست، مفید باشد. در این بحث مخاطب ما هم بیمه‌گذاران و یا به عبارت دیگر مصرف‌کنندگان این نوع بیمه و هم نمایندگان بیمه و کارگزاران رسمی بیمه - که نقش مؤثر در معرفی و توضیح انواع بیمه دارند و از عوامل مؤثر در توسعه آنند - می‌باشند.

امیدواریم بیمه‌گذاران متوجه خطر بزرگ مسؤولیت‌هایی بشوند که از فعالیت‌های حرفه‌ای آنها ناشی می‌گردد و هم‌چنین

۱ - شناخت انواع مسؤولیت

برای معرفی انواع بیمه مسؤولیت آنها را به سه دسته تقسیم می‌کنیم:

۱ - ۱ مسؤولیت‌های طبیعی

منظور از مسؤولیت طبیعی نوعی از مسؤولیت است که با اثبات تقصیر به وجود می‌آید. هر کس تقصیری مرتکب شود که این تقصیر موجب وارد شدن صدمه و یا زیان به دیگری شود، مسؤول است و اگر زبانی از ناحیه کسی به دیگری وارد شود و نتوان تقصیر آن شخص را اثبات کرد، مسؤولیت او منتفی است. تقصیر قدیم‌ترین و تنها منشأ مسؤولیت در حقوق بوده است. قوانین موضوعه بین اقوام کهن بشری همه بر همین مبنا بوده‌اند. تقصیر بر دو گونه تحقق می‌یابد:

۱ - ۱ - ۱ انجام فعل یا عملی که خطا و نابخا باشد. مثل پرتاب سنگ به سوی شخص به نحوی که او را مصدوم کند و یا عبور با اتومبیل از مسیر ممنوع که موجب تصادف و زیان شود.

۱ - ۱ - ۲ ترک فعل و یا اجتناب از عملی که لازم و وظیفه است، مانند عدم مراقبت از حیوانی که در اختیار کسی است و این حیوان به جان و یا مال دیگری صدمه وارد کند.

وقتی صحبت از تقصیر است، بحث عنصر عمد هم مطرح می‌شود. اگر فعل و یا ترک فعلی که عامل خسارت شده است، خود معلول سهو و یا اشتباه کسی باشد، مشکل می‌توان حکم به تقصیر او و نیز مسؤولیت او صادر کرد. به این ترتیب بسیاری از خسارات وارده به اشخاص به لحاظ عدم امکان تقصیر عامل آنها، بلاجبران باقی می‌ماند.

۲ - ۱ مسؤولیت فرضی

مسؤولیت مبتنی بر تقصیر، پاسخگوی نیازهای جوامع متراکم امروزی نیست. به این جهت حقوق مسؤولیت‌ها به تدریج متحول گردید و این نظریه مطرح شد که هر کس عامل زیان باشد، او مسؤول است. حتی اگر عامد نباشد و تقصیر او ثابت نشود. همین که معلوم شود خسارت از ناحیه چه کسی پدید آمده است، آن کس مسؤول است. مثلاً اگر اتومبیلی به عابری برخورد و او را مصدوم نمود، راننده اتومبیل که عامل تصادف است، بدون اثبات تقصیر، مسؤول شناخته می‌شود (یا بهتر بگوئیم مسؤول فرض می‌شود).

این نظریه از آنجا مطرح شد که افرادی به قصد استفاده از رفاه بیشتر و یا دسترسی به درآمد بیشتر وسایل زندگی و یا وسایل کار جدیدی را وارد جامعه کردند که این وسایل خطرناک از قابلیت ایجاد صدمه جانی و زیان مالی به افراد دیگر جامعه برخوردار بودند و موجبات وحشت و عدم امنیت کل جامعه را فراهم می‌کردند. نگرانی حاصل از این وسایل موجب شد که اخلاق جامعه، این افراد را سززنش کند و آنها را مسؤول ناامنی حاصل از اقدام آنها بشناسد و از آنها بخواهد که خسارات حاصل از کاربرد این وسایل را جبران کنند.

به این ترتیب در نظام‌های حقوقی پیشرفته، پذیرفته شد که صرف وارد کردن هر وسیله خطرناک در جامعه خودبه‌خود ایجاد مسؤولیت می‌کند. هم‌چنین استفاده از وسایل خطرناک و یا اشتغال به فعالیت‌های خطرناک، موجب مسؤولیت است. این نوع مسؤولیت به تدریج با وضع قوانین جدید تثبیت شد. قوانین منشأ مسؤولیت فرضی بر دو گونه‌اند:

۱ - ۲ - ۱ قوانین عام - در برخی از کشورها قوانین مدنی را به ترتیبی تبدیل کرده‌اند که براساس آن داشتن هر نوع مال یا

فعالیت خطرناک، خود موجب مسؤولیت می‌باشد و اگر خسارتی از این اموال و یا فعالیت‌ها برای دیگران وارد شد، جبران آن به عهده صاحبان اموال و یا فعالیت‌هاست، بدون این‌که نیازی به اثبات تقصیر در هر دو مورد باشد. این تبدیل و یا تغییر، تحولی اساسی در مبانی حقوقی یک کشور ایجاد می‌کند. البته در صورتی این تحول موفق خواهد بود که زمینه فرهنگی آن آماده باشد. زیرا در کشوری که مسؤولیت صرفاً بر پایه نظریه تقصیر مبتنی باشد، هم افراد زیان‌دیده همیشه عادت و یا علاقه ندارند کسی را که موجب خسارت به آنها شده اما مقصر نیست، در مراجع قضایی تعقیب کنند. هم قضات به آسانی راضی نمی‌شوند کسی را که تقصیر او ثابت نگردیده است، محکوم به جبران خسارتی کنند که از ناحیه او حاصل شده است، مثلاً اگر ساختمانی به علت نقص دستگاه‌های گرمایش و یا شبکه برق آن دچار حریق شود و در اثر سرایت حریق، به خانه همسایه نیز خسارتی وارد آید همسایه به مطالبه خسارت از صاحب ساختمان رغبت ندارد قاضی هم مایل نیست کسی را که خود از هستی ساقط شده به جبران خسارت همسایه محکوم کند.

۲ - ۲ - ۱ قوانین خاص - در بعضی کشورهای دیگر با حفظ نظریه تقصیر به عنوان منشأ اصلی مسؤولیت، قوانین خاصی را بر مبنای نظریه خطر برای مواردی وضع می‌کنند که به شدت مبتلا به جامعه است. از جمله در کشور ما به موجب مقررات قانون کار، مسؤولیت هر گونه حادثه‌ای که در کارگاه برای کارگران پیش آید به عهده کارفرماست. هم‌چنین قانون بیمه اجباری مسؤولیت صاحبان وسایل نقلیه، راننده را مسؤول حوادثی می‌شناسد که بین اتومبیل او و عابرین پیش آید.

در این دو مورد دادگاه درصد تشخیص تقصیر کارفرما و یا راننده نخواهد بود. اگر برای دادگاه محرز شود که حادثه در محیط کار رخ داده است و یا تصادف بین اتومبیل و عابر واقع شده است، حکم به جبران خسارت توسط کارفرما و یا راننده صادر خواهد کرد. ناگفته نماند که به موجب یک قانون خاص دیگر که براساس مقررات یاتا تصویب شده است، مسؤولیت کلیه خسارات وارد به مسافرین هواپیما بر عهده شرکت هواپیمایی است.

تردیدی نیست که به حکم احتیاج و با آمادگی بیشتر فرهنگ جامعه، نظایر این قوانین برای موارد دیگر نیز وضع خواهد شد. شاید در آینده نزدیک، قوانین خاصی به منظور تثبیت مسؤولیت مؤسساتی نظیر باشگاه‌ها، رستوران‌ها، تولیدکنندگان مواد غذایی و دارویی وضع شود. تذکر این نکته ضرورت دارد که در حال حاضر قانون مدنی ما از انعطاف کافی جهت استخراج مسؤولیت فرضی برای بسیاری از فعالیت‌های خطرناک برخوردار می‌باشد. این امتیاز بزرگی برای این قانون است ولی به هر حال وضع قوانین موردی، روابط بین افراد را روان‌تر و کار قضات را ساده‌تر خواهد کرد.

۳-۱- مسؤولیت قراردادی

این نوع مسؤولیت هم فرضی است اما عامل فرض قانون نیست. بلکه در قرارداد دو طرف، یکی از طرفین مسؤولیت بعضی اتفاقات را می‌پذیرد. مثلاً در برنامه که در واقع قرارداد حمل است، حامل متعهد می‌شود که کالا را به همان صورتی که در مبدأ دریافت کرده است در مقصد تحویل دهد و خسارت‌های احتمالی به کالا را در مراحل بارگیری و حمل و تخلیه آن جبران کند. این یک نوع مسؤولیت فرضی است که حامل در قرارداد پذیرفته است. هم

چنین در قرارداد پیمانکاری یک ساختمان پیمانکار مسؤولیت هرگونه حادثه‌ای را که در محل کار واقع شود و به کار انجام شده یا مصالح و وسایل و ابزار کار خسارت وارد کند می‌پذیرد. با توسعه اقتصادی کشورها و رونق بیشتر فعالیت‌های حمل و نقل و پیمانکاری و حرفه‌های مشابه آنها، مسؤولیت‌های قراردادی، هم از جهت کثرت موارد و هم از حیث تنوع گسترش می‌یابد.

۲- گستره مسؤولیت‌ها

پس از شناخت مبانی حقوقی انواع مسؤولیت، مهم است بدانیم که مسؤولیت در مقابل چه کسی و یا چه کسانی مطرح است. به عبارت دیگر طرف رابطه مسؤولیت چه کسی است و دامنه آن تا کجاست؟ از این جهت سه نوع مسؤولیت قابل تشخیص است:

۱-۲- مسؤولیت در مقابل یک شخص معین

در این نوع طرف بعضی از مسؤولیت‌ها فقط یک شخص است. مثلاً در قرارداد اجاره، مستأجر فقط در مقابل موجر خود مسؤولیت دارد. و یا مسؤولیت حامل در قراردادهای حمل، فقط در مقابل صاحب کالا مطرح است. این ساده‌ترین نوع مسؤولیت است، زیرا زیان دیده احتمالی مشخص است و حدود زیان آن هم قابل تشخیص می‌باشد و مستأجر بیش از ارزش مال مورد اجاره مسؤولیتی ندارد. هم‌چنین حداکثر مسؤولیت حامل، ارزش کالای مورد حمل است.

۲-۲- مسؤولیت در مقابل اشخاص معین

در بعضی موارد مسؤولیت متوجه بیش از

یک نفر است. اما تعداد آنها معلوم است و یا در صورت لزوم به آسانی معلوم خواهد شد که صاحب یک ساختمان در مقابل چه تعداد همسایه و از لحاظ مبلغ تا چه میزان مسؤولیت دارد.

۳-۲- مسؤولیت در مقابل اشخاص نامعین

در بسیاری موارد، زیان‌دیدگان احتمالی نامعین و نامحدود هستند، به این لحاظ شناخت حدود مسؤولیت بسیار مشکل است. و طراحی بیمه مناسب برای این‌گونه مسؤولیت‌ها براساس تخمین و با استفاده از تجارب گذشته امکان‌پذیر می‌شود. از جمله این نوع مسؤولیت‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

۱- ۳- ۲- مسؤولیت صاحبان وسایل نقلیه (زمینی - هوایی - دریایی) در مقابل مسافرین، صاحبان کالا، عابرین و اشخاص دیگری که در مسیر این وسایل قرار می‌گیرند.

۲- ۳- ۲- مسؤولیت تولیدکنندگان انواع محصولات، اعم از غذایی، دارویی، اسباب‌بازی و لوازم منزل در مقابل مصرف‌کنندگان این محصولات.

۳- ۳- ۲- مسؤولیت مدیران اماکن عمومی مانند سینماها، رستوران‌ها، مراکز تفریحی، فروشگاه‌ها، پارکینگ‌هاو ... در مقابل مراجعه‌کنندگان به این اماکن.

۴- ۳- ۲- مسؤولیت واحدهای صنعتی و یا کشتی‌ها که فعالیت آنها موجب آلودگی محیط زیست می‌شود و دود یا گاز یا فاضلاب و یا سوخت آنها پس از نشت و انتشار در محیط موجب وارد آمدن خسارت به افراد بی‌شماری می‌شود.

این مقاله به بررسی انواع بیمه مسؤولیت اختصاص دارد که امیدواریم در شماره آینده ارائه شود.

